

Історія

УДК 94:378.4:626:001(092)"19"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15319129>

Громадянська позиція професора В.І. Альбіцького в контексті суспільно-політичних трансформацій початку ХХ століття

Соловей Галина Михайлівна,

кандидат історичних наук, старший дослідник, завідувач відділу документного забезпечення і збереження наукових фондів, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-3156-3829>

Прийнято: 17.04.2025 | Опубліковано: 30.04.2025

Анотація. У статті досліджується громадянська позиція професора Василя Івановича Альбіцького (1850–1926(?)) – провідного вченого-гідраліка, педагога і публіциста, котрий був активним учасником консервативного руху в Харкові на початку ХХ ст. Зосереджено увагу на його послідовній монархічній орієнтації, участі в Харківському відділі Руського зібрання (ХОРЗ), Союзі Руського Народу (ХСРН) та інших правоконсервативних структурах. Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності та міждисциплінарності. У роботі застосовано історико-біографічний, історико-генетичний, джерелознавчий, проблемно-хронологічний, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Особливий акцент зроблено на аналізі конфліктної ситуації, що розгорнулася навколо постаті В.І. Альбіцького у стінах Харківського технологічного інституту (ХТІ) у 1906–1907 рр., зокрема масштабному

студентському бойкоті, спричиненому його антидемократичною позицією та відвертою критикою ліберальних і революційних тенденцій. Розкрито взаємозв'язок між науковими, педагогічними та ідеологічними переконаннями вченого, їх вплив на академічну атмосферу і професійну долю. З'ясовано, що постать професора В.І. Альбіцького виступає не лише як символ академічної непоступливості, а й як втілення зіткнення традиціоналістських і модернізаційних тенденцій у вищій технічній освіті в 1900-х рр. на українських теренах Російської імперії.

Ключові слова: Василь Іванович Альбіцький, Харківський технологічний інститут, технічна інтелігенція, ХОРЗ, ХСРН, консерватизм, монархізм, студентський бойкот, вища технічна освіта, громадянська позиція.

Civic position of Professor V.I. Albitskyi in the context of socio-political transformations of the early 20th century

Halyna Solovei,

PhD (History), Senior Researcher, Head of the Department of Document Support and Preservation of Scientific Funds, National Scientific Agricultural Library of NAAS, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-3156-3829>

Abstract. *The article examines the civic position of Professor Vasyl Ivanovych Albitskyi (1850–1926(?)), a leading hydraulics scientist, teacher and publicist who was an active participant in the conservative movement in Kharkiv in the early 20th century. The attention is focused on his consistent monarchist orientation, participation in the Kharkiv branch of the Russian Assembly (KhBRA), the Union of the Russian People (KhURP) and other right-wing conservative structures. The methodological basis of the research is the principles of historicism, objectivity, and interdisciplinarity. The work uses historical-biographical, historical-genetic,*

source-based, problem-chronological, as well as general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, and generalization. Particular emphasis is placed on the analysis of the conflict situation that unfolded around the figure of V.I. Albitskyi at the Kharkiv Technological Institute (KhTI) in 1906–1907, in particular, the large-scale student boycott caused by his anti-democratic position and outspoken criticism of liberal and revolutionary tendencies in the student environment. The article reveals the relationship between the scientific, pedagogical and ideological beliefs of the scientist, their impact on the academic atmosphere and professional fate. It is established that the figure of Professor V.I. Albitskyi is not only a symbol of academic intransigence, but also an embodiment of the clash of traditionalist and modernisation trends in higher technical education in the 1900s on the Ukrainian territory of the Russian Empire.

Keywords: *Vasyl Ivanovych Albitskyi, Kharkiv Institute of Technology, technical intelligentsia, KhBRA, KhURP, conservatism, monarchism, student boycott, higher technical education, civic position.*

Постановка проблеми. Початок ХХ ст. в історії Російської імперії був періодом глибоких соціальних, політичних та ідеологічних трансформацій, що безпосередньо позначились на університетському середовищі. В умовах революційних зрушень, поляризації суспільства та активізації студентського руху особливого значення набула громадянська позиція професорсько-викладацького складу, яка дедалі частіше ставала об'єктом конфлікту між освітньою адміністрацією, державними інституціями і радикалізованим студентством, як приклад, «шиллерівська історія» у стінах Харківського технологічного інституту (ХТІ). У цьому контексті виняткову увагу привертає постать професора Василя Івановича Альбіцького – знаного вченого-гідравліка, педагога, публіциста й активного представника монархічного табору, чия послідовна православно-консервативна позиція вступила в різку суперечність

із ліберально-демократичними настроями молоді і частини академічного кола ХТІ. Його принципова відданість ідеям самодержавства, підтримка державної влади та ідеологічна незламність стали не лише чинниками тривалої кар'єрної кризи, але й каталізатором глибокого студентського спротиву, що у 1906 р. вилився в масштабний бойкот і вимоги відставки.

Незважаючи на інтенсивну увагу до історії вищої технічної освіти в Російській імперії, громадянська позиція В.І. Альбіцького, її еволюція, публічне вираження та наслідки залишаються малодослідженими у вітчизняній історіографії. Водночас саме цей аспект дозволяє осмислити роль технічної інтелігенції в ідеологічних протистояннях початку ХХ ст., простежити межі допустимого академічного консерватизму в умовах політичного розшарування та виявити механізми суспільного тиску на професуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика так званої «шиллерівської історії» в Харківському технологічному інституті залишається мало дослідженою в українській історіографії. Окремі згадки про ці події наявні у монографії Д.Ю. Журила [6], М.В. Гутник [3], в колективних працях Д.Ю. Журила та А.Г. Журило [5], М.В. Гутник та О.Є. Тверитникової [4], однак вони зосереджені переважно на висвітленні заходів адміністрації ХТІ щодо подолання кризової ситуації, залишаючи поза увагою послідовність і змістовне наповнення самого конфлікту.

У сучасних наукових студіях, зокрема у працях Н.О. Гончарової [2], О.М. Обершт [9], А.О. Панасюка [11–12] постать Василя Івановича переважно розглядається через призму його належності до низки правоконсервативних політичних об'єднань, однак без належного аналізу його ролі та участі в діяльності цих структур. У статті [10] основний акцент зроблено на реконструкції психологічного портрета вченого через аналіз світоглядних і

поведінкових особливостей, що дозволяє у цілому зрозуміти його позицію в суспільному житті.

Праці інших дослідників, зокрема за редакцією В.І. Ніколаєнка [8] та М.Ф. Киркача [13], репрезентують професора Альбіцького здебільшого як переконаного монархіста, котрий зазнавав опору з боку ліберально налаштованого студентства. Водночас зазначені публікації не містять ґрунтовної оцінки його організаційної діяльності, а також не ставлять під науковий розгляд питання взаємозв'язку між його науковими поглядами та ідеологічною позицією. Фрагментарно участь В.І. Альбіцького у політичних організаціях подано у статті О.Д. Капліна [7], де автор окреслив хронологію перебування видатного вченого в окремих партіях, проте утримався від змістовного аналізу інтелектуального внеску Василя Івановича чи функціонального значення в межах цих інституцій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Історіографічний аналіз вказує на відсутність об'єктивного, повного і системного висвітлення ідеологічних переконань професора В.І. Альбіцького, їхньої еволюції та впливу на його громадську активність та професійну кар'єру. Загалом, виявлена джерельна і наукова база підтверджує наявність сталого дискурсу, у межах якого В.І. Альбіцький позиціонується виключно як консервативний діяч, без врахування комплексної характеристики його світогляду та без дослідження можливої інтеграції його інженерних, зокрема гідротехнічних і гідравлічних, ідей у діяльність політичних або громадських організацій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у комплексному вивченні громадянської позиції професора В.І. Альбіцького в контексті суспільно-політичної кризи 1905–1907 рр., з урахуванням її впливу на професійну долю вченого, його взаємини з академічним середовищем та участь у суспільно-політичних організаціях

консервативного спрямування. У фокусі дослідження – аналіз того, як послідовне дотримання В.І. Альбіцьким традиціоналістських ідеологічних орієнтирів стало не лише чинником внутрішнього конфлікту в освітньому просторі, але й причиною масштабної суспільної реакції, що зрештою призвела до його відставки з академічної посади.

Методологічну основу статті становлять загальнонаукові принципи історизму, наукової об'єктивності, системності та міждисциплінарності. Ідеї наукової доброчесності та достовірності стали основоположними при аналізі фактів, що стосуються громадянської позиції В.І. Альбіцького в умовах політичних трансформацій початку ХХ ст. У роботі застосовано комплекс спеціально-історичних методів: біографічний, просопографічний, проблемно-хронологічний, ретроспективний. Також використано порівняльно-історичний метод для зіставлення позиції професора Альбіцького з ідеологічними орієнтирами професорсько-викладацького корпусу та студентства. Важливу роль відіграв дискурс-аналіз джерел – зокрема дореволюційної преси, що дозволило простежити публічну рецепцію позиції видатного вченого в академічному та суспільному середовищах.

Виклад основного матеріалу. Так звана «шиллерівська історія» – одна з найгостріших кризових ситуацій в історії Харківського технологічного інституту (ХТІ), оскільки події розгорнулися на тлі директорства провідного вченого-фізика і педагога – професора Миколи Миколайовича Шиллера (1848–1910), чий авторитарний стиль управління призвів до суттєвого загострення внутрішніх конфліктів у навчальному закладі [5, с. 40–41]. Так, 2 березня 1904 р. у стінах ХТІ відбулося студентське зібрання за участі близько 350 осіб [4, с. 40]. Обговорювалися актуальні суспільні питання, зокрема звільнення приват-доцента Харківського Імператорського університету Леоніда Миколайовича Яснопольського (1873–1957) – провідного економіста, фахівця у галузі політичної економії, бюджетного права, статистики й економіки

вугільної промисловості, котрий був відомим на той час критикою влади і подій, які проходили в країні на тлі зростання політичної напруженості. Замість застосування педагогічних заходів та пошуку компромісу, директор ХТІ викликав поліцію для силового припинення зібрання. На вимогу інспекції всі приміщення інституту були очищені від студентів і викладачів [6, с. 48–49]. Такі дії, мотивовані прагненням професора Шиллера до авторитарного контролю, викликали значне невдоволення серед професорсько-викладацького складу і здобувачів ХТІ. Бездоганно виконуючи вказівки царя щодо придушення молодіжних рухів, М.М. Шиллер сприяв створенню атмосфери репресій, що й стало каталізатором кризи [5, с. 45]. Результатом цих подій було масове звільнення провідних викладачів інституту, котрі на знак протесту проти дій Миколи Миколайовича покинули свої посади. В цілому, з установи пішло 22 науковці, серед яких такі видатні фахівці, як спеціаліст у галузі електротехніки, професор П.П. Копняєв (1867–1932), інженер-механік і завідувач механічними майстернями в ХТІ А.П. Комаров (1859–?), а також учений-хімік, професор І.А. Красуський (1866–1937) [6, с. 49]. Перебіг тогочасних подій завдав серйозного удару по якості навчального процесу та академічній репутації ХТІ. «Шиллерівська історія» викликала широкий суспільний резонанс і отримала значний розголос у харківській пресі, як ліберальній, так і опозиційній. У засобах масової інформації звільнених викладачів називали «кращими професорами» та «науковою елітою», котрі закладали підвалини слави навчального закладу [4, с. 41].

У контексті зазначених подій один з професорів Харківського технологічного інституту, провідний учений-гідралік Василь Іванович Альбіцький (1850–1926 (?)) [3] став центральною фігурою у процесі обговорення подібних студентських зібрань, особливо після того як опублікував у газеті «Новое время» статтю, під назвою «Ближайшие перспективы для студентов технических заведений и студентов». У ній Василь

Іванович висловлював критичну позицію щодо бастування тими, хто ще тільки навчається у вищих навчальних закладах, і втручання їх у політичні процеси на початку ХХ ст., а саме: професор вважав такі акції деструктивними для освітнього процесу та потенційно згубними для національної технічної еліти, яка тільки почала здобувати провідні позиції в промисловості країни. В.І. Альбіцький акцентував увагу на історичних прикладах, коли вітчизняні інженери змушені були протягом десятиліть виборювати своє місце в умовах домінування іноземців на фабриках та заводах. За його переконанням, страйки студентів технічних спеціальностей ставлять під загрозу цей важко здобутий прогрес. Також, науковець попереджав, що припинення навчання у технологічних закладах відкриє шлях для іноземних спеціалістів, які, зайнявши ключові позиції, стануть новою «фортецею», витіснити яку згодом буде надзвичайно складно. На його думку, свої інженери поки що не мають суттєвих переваг над іноземцями – ні у підготовці, ні у практичності, ні у здатності до організації. Тому студентські страйки можуть призвести до втрати вже зайнятих позицій у промисловості, відновлення яких – вимагатиме величезних зусиль і часу [1].

Крім того, професор Альбіцький засудив політичну активність студентів, особливо їхні спроби втручатися у державні справи без належної підготовки, вважаючи, що подібні дії є проявом аматорства і нестимуть більше шкоди, ніж користі. Студенти, на його думку, повинні зосереджуватися на навчанні, адже саме це є їхнім прямим обов'язком. Особливо гостро Василь Іванович критикував викладачів, котрі підтримують страйки, звинувачуючи їх у введенні молоді в оману та нехтуванні своїми професійними обов'язками. Він наводить приклад приват-доцента і лектора курсу з органічної хімії в Харківському університеті – Георгія Васильовича Коршуна (1873–1951), котрий відмовив студенту в доступі до практичних занять через його політичну позицію. Зі свого боку, В.І. Альбіцький розглядав таку поведінку як

недостойну і шкідливу для майбутнього освіти. Підсумовуючи, Василь Іванович закликав студентів повернутися до виконання своїх головних обов'язків – навчатися, оскільки він переконаний, що саме освіта є ключем до подальшого розвитку країни, а втручання молоді у політичні процеси лише шкодить їм самим і суспільству загалом [1]. Таким чином, позиція вченого підкреслює важливість збереження стабільності в освітній системі та підготовки кваліфікованих спеціалістів, які зможуть забезпечити технологічний і економічний поступ країни.

Наведені вище погляди і заклики видатного вченого-гідраліка пояснюються тим, що в академічних колах у 1900-х рр., В.І. Альбіцький був відомий як послідовний прибічник православно-консервативних ідей [3, с. 128, 133; 13, с. 32]. Він акцентував увагу на збереженні історичних традицій, культурної спадщини та соціальних структур, що ґрунтувалися на спадковості знань і традиційних цінностях. У своїй громадській діяльності науковець підтримував лише ті ідейно-політичні течії, які базувалися на принципах сталості, еволюційного розвитку та зміцнення національних традицій, рішуче відкидаючи революційні зміни, а також радикальні суспільні реформи [8, с. 28]. Відстоюючи принципи стабільності і збереження самодержавної політичної системи, Василь Іванович 22 березня 1903 р., обіймаючи посаду скарбника, разом із такими провідними діячами як: професор і магістр загальної історії Андрій Сергійович В'язигін ((1867–1919) – голова Ради)), лікар-психіатр, доктор медицини і професор кафедри психіатрії і нервових хвороб Харківського університету Яків Опанасович Анфімов ((1852–1930) – заступник голови)), філолог-класик і спеціаліст з античної метрики Яків Андрійович Денисов ((1862–1919) – діловод), а також члени ради: історик-архівіст, публіцист і доктор історії Петро Микитович Буцинський (1853–1916) і гістолог, ембріолог та доктор медицини Микола Костянтинівич Кульчицький (1856–1925), ініціював створення Харківського відділу Руського Зібрання

(ХОРЗ) – першого провінційного підрозділу цієї партії [7, с. 139]. Основною метою цієї організації було поширення та підтримка імперських ідеалів, патріархальних цінностей і монархічного устрою.

Серед плеяди провідних представників наукової та освітньої еліти початку ХХ ст. (А.С. В'язигін, О.І. Соболевський, В.Ф. Залеський, М.А. Остроумов) професор В.І. Альбіцький посідав гідне й авторитетне місце, не поступаючись своїми творчими здобутками і професійним досвідом колегам з академічного середовища ХОРЗ. Уже на початку 1903 р. В.І. Альбіцький був визнаним інженером-гідротехніком, знаним як автор фахових монографій, присвячених проектуванню деталей машин, підручників і довідників для студентів, а також ґрунтовних праць з аналітичної геометрії та графічної статистики [3, с. 131–132]. Завдяки науковому авторитету, професійному досвіду та публічному визнанню, Василь Іванович легко інтегрувався у середовище ХОРЗ, де швидко здобув повагу серед членів організації. З березня 1903 р. учений паралельно педагогічній активності, також інтенсивно долучався до організаційного та громадського життя відділу, беручи участь у заходах, ініціативах і суспільних обговореннях, що їх проводила ця консервативна правова структура [7, с. 141; 9, с. 69].

Дореволюційні періодичні видання засвідчують, що серед ініціатив професора Альбіцького в межах ХОРЗ було запровадження добровільних грошових внесків на користь організації. Зокрема, під час останнього засідання відділу в грудні 1903 р., присвяченого початку нового року, замість традиційних святкових візитів було прийнято рішення внести пожертви у розмірі 1 карбованця, що трактувалося як знак підтримки і водночас заміна взаємних візитів. Збір коштів здійснювався під керівництвом скарбника – В.І. Альбіцького [14]. Така форма організаційної ініціативи свідчить не лише про його активну участь у внутрішньому житті ХОРЗ, а й про авторитет, яким він користувався серед консервативного кола харківської інтелігенції.

У діяльності ХОРЗ професор Альбіцький не тільки долучався до організаційних ініціатив, а й систематично представляв на засіданнях результати власних науково-технічних напрацювань, зокрема у сферах гідротехніки та гідравліки. Водночас він використовував трибуну цієї структури для популяризації технічної думки і поширення інженерних ідей серед освіченої публіки. Так, 15 січня 1904 р. під час чергового засідання ХОРЗ, яке відбулося у приміщенні Першої чоловічої гімназії м. Харкова, Василь Іванович представив ґрунтовну науково-практичну доповідь на тему «Про облаштування судноплавства через Дніпровські пороги» [15]. У виступі, що базувався на особистому досвіді польових досліджень порогів річки Дніпро, вчений обґрунтував доцільність будівництва шлюзової системи, здатної забезпечити безперешкодне сплавне й вантажне судноплавство. Він також надав техніко-економічну оцінку проєкту. Доповідь супроводжувалась технічними кресленнями, історичними екскурсами щодо попередніх спроб освоєння порогової ділянки Дніпра, а також аналізом геополітичної ситуації: зокрема, В.І. Альбіцький звернув увагу на спроби іноземних інженерів і промисловців привласнити природний ресурс, який, за словами вченого, мав залишитися «національним багатством Російської імперії». Виступ Василя Івановича було сприйнято з великою зацікавленістю й отримав схвальні відгуки присутніх [16].

Після доповіді професора Альбіцького учасники засідання обговорювали також інші соціокультурні питання. Зокрема, відомий драматург, письменник, поет і сатирик П.П. Оленич-Гнененко (1869–1914) виголосив коротке повідомлення на тему «Почему «пиджак» вытесняет «зыпун» из крестьянского быта?». У виступі наголошувалося на зручності сучасного одягу для праці в умовах промислового виробництва, у шахтах та на фабриках, а також на його нижчій собівартості. Обговорення цього питання викликало жвавий інтерес і стало приводом до дискусії за участі професорів

А.С. В'язигіна і В.І. Альбіцького, протоієрея, професора Харківського університету, духовного публіциста отця І.І. Філевського (1865–1927), харківського земського діяча, і публіциста князя М.Л. Шаховського (1846 – 1912) та інших присутніх. Загалом, засідання мало міждисциплінарний характер, поєднуючи технічну, соціально-економічну й культурологічну проблематику. Воно зібрало 93 учасники, що свідчить про високий рівень зацікавленості громадськості у таких формах інтелектуального спілкування [16]. Участь В.І. Альбіцького в обговоренні важливих для суспільства технічних рішень ще раз засвідчує його активну роль як науковця, інженера та громадського діяча, який розумів цінність національного ресурсного потенціалу й необхідність його стратегічного освоєння з урахуванням як технічних можливостей, так і національних інтересів.

У січні 1906 р. професор Альбіцький, як один із фундаторів ХСРН, був обраний головою Тимчасового комітету цієї організації. Цей етап діяльності підтвердив високий рівень авторитету вченого серед консервативної харківської інтелігенції та його активну залученість до організаційної роботи у правоконсервативному русі [7, с. 141]. Слід зазначити, що паралельно із зазначеними подіями у Харкові відбулося формування нової політичної структури правоконсервативного спрямування – Союзу Руського Народу (СРН). 17 січня відбулося засідання представників щойно створеної структури, на якому вибирали керівництво місцевого осередку. Головою комітету було призначено Василя Івановича, що аргументувало високий рівень його впливу серед представників монархічного середовища [17]. Цей етап становлення харківського відділу Союзу Руського Народу позначився активізацією організаційно-політичної діяльності правих сил у регіоні, до якої В.І. Альбіцький долучився не лише як ідеолог, але й як ініціативний діяч, здатний поєднувати наукову, громадську та адміністративну діяльність [21]. Так, згідно з даними на 1908 рік, Союз Руського Народу налічував у межах

губернії 29 відділів, які об'єднували близько 12 тисяч членів. Це були одні з найбільших за чисельністю організацій, що діяли у регіоні на той час. У місті Харкові наприкінці 1900-х років паралельно функціонувала низка правоконсервативних об'єднань. Серед них особливе місце посідало «Товариство руських людей», активним діячем і керівником якого був вкотре професор В.І. Альбіцький до 1913 р. [3, с. 133]. Крім того, функціонували: «Харківський національний руський союз» (представлений С.Д. Ільїним (?-?), П.І. Буцинським, В.Я. Воскресенським (?-?)); «Гурток руських студентів», у діяльності якого брав участь старший з синів ученого-гідравліка В.В. Альбіцький (1885-?); «Союз руських робітників» (С. Наливайко (?-?), Ф. Коняєв (?-?)); «Гурток ревнителів святої православної віри»; а також жіночі об'єднання, зокрема «Гурток», а згодом «Товариство руських жінок», очолюване М.Г. Клименко (?-?) [9, с. 69]. Участь професора В.І. Альбіцького у правоконсервативних організаціях Харкова, зокрема в керівництві ХСРН, засвідчує не лише його громадянську активність і ідеологічну позицію, а й його прагнення до реалізації технічних і суспільно-політичних ідей у руслі національно орієнтованої технократичної еліти початку ХХ ст. [22–24].

Окрім участі в монархічному русі, В.І. Альбіцький активно пропагував свої ідеї серед студентства, вбачаючи в цьому необхідність ідеологічного виховання молоді. Водночас у 1900-х роках в академічному середовищі ХТІ набували популярності інші ідейно-політичні течії, зокрема анархізм, комунізм, лібералізм і соціалізм, які суперечили його консервативним поглядам [5, с. 39]. Це призвело до ідеологічного протистояння між ученим-гідравліком і частиною професорського корпусу, котрий дотримувався ліберальних поглядів. Через свої монархічні переконання та активну громадську діяльність Василь Іванович неодноразово зазнавав критики і переслідувань з боку ліберальних колег з інституту, а також окремих представників освітньої адміністрації [3, с. 133; 8, с. 28]. Проте, попри опозицію з боку частини академічної спільноти,

професор Альбіцький залишався вірним своїм переконанням, і це ще більше підкреслювало його відданість ідеям самодержавства та консерватизму [22–24Error! Reference source not found.]. Таким чином, громадянська позиція В.І. Альбіцького була тісно пов'язана з його науково-педагогічною діяльністю та громадською активністю. Погляди і діяльність ученого формувалися в контексті суспільно-політичних процесів кінця XIX – початку XX ст., що визначило як його авторитет серед прихильників монархічної ідеї, так і конфронтацію з ідеологічними опонентами в академічному середовищі. Тому стаття «Ближайшие перспективы для студентов технических заведений и студентов» Василя Івановича Альбіцького написана на тлі соціально-політичних потрясінь початку XX ст., не лише висловлювала прямі критичні зауваження до студентських страйків, але й містила глибший підтекст, спрямований на утвердження монархічного ладу та стабільності в імперії. Професор-гідралік використовував кризову ситуацію в системі освіти як привід для захисту існуючого політичного устрою, закликаючи до порядку і професійної відповідальності як необхідних умов розвитку суспільства. В основі аргументації В.І. Альбіцького лежить ідея, що революційні настрої, студентські заворушення та викладацька підтримка цих акцій загрожують не лише системі освіти, а й державному порядку. Адже втручання студентів у політику без належної підготовки є проявом самовпевненості, неповаги до народу, який фінансує систему освіти, що може призвести до хаосу, до втрати довіри суспільства до освітніх установ [1]. Василь Іванович вважав першочерговим завданням педагогів виховання компетентних і дисциплінованих фахівців, а не втягування молоді у політичні авантюри. Особливо занепокоєння професора Альбіцького викликали втрати вітчизняною технічною елітою своїх позицій у промисловості, оскільки страйки сприятимуть залученню іноземних спеціалістів, що в майбутньому посилять залежність від закордонних кадрів. Отже, публікація

В.І. Альбіцького – більше ніж аналіз актуальних проблем освіти, це політичний маніфест, що пропагує монархічний порядок, професіоналізм і патріотизм як фундаментальні цінності для збереження і розвитку держави. Саме така позиція вченого викликала різко негативну реакцію у студентів, які сприйняли її як спробу придушення їхньої боротьби за права, поступову втрату авторитету серед студентської спільноти як педагог-наставник.

Наведена вище активна громадсько-політична позиція В.І. Альбіцького безпосередньо позначилася на характері та перебігу його викладацької діяльності в Харківському технологічному інституті. Початок 1906/1907 навчального року для професора виявився особливо напруженим і конфліктогенним. Уже з 1 вересня 1906 р. серед студентського колективу розпочався планомірний бойкот його лекційних, семінарських і практичних занять, що супроводжувався поступовим зростанням напруги. Студенти відкрито ігнорували викладацьку роботу Василя Івановича, а згодом офіційно звернулися до адміністрації ХТІ з вимогою про його відставку. Зазначені події були зумовлені як попередніми суспільно-політичними змінами, так і світоглядною позицією самого В.І. Альбіцького. Його принципова консервативна орієнтація, зокрема демонстративна підтримка монархічного ладу та критика революційних настроїв, викликала відчуження з боку студентської молоді, котра орієнтувалася на ліберальні та демократичні ідеї. Незважаючи на протестні настрої, професор послідовно дотримувався власних ідеологічних переконань, що, у свою чергу, лише поглиблювало конфлікт. 19 вересня 1906 р. на плановому засіданні Учбового комітету ХТІ було розглянуто студентське звернення щодо відсторонення професора Альбіцького. За результатами обговорення комітет постановив: *«Щодо відставки професора Альбіцького, Учбовий комітет, керуючись в оцінці професорів виключно лише науковими їх заслугами, не визнає жодних приводів до*

залишення кафедри професором Альбіцьким» [18Error! Reference source not found.].

Така позиція адміністрації ХТІ засновувалась на визнанні високого фахового рівня професора-гідравліка, його науково-педагогічного авторитету і значного внеску у розвиток інженерної освіти. Комітет наголосив на тому, що політичні погляди не повинні впливати на кадрову політику академічної установи. Попри це, студентська громада не погодилася з рішенням адміністрації та продовжила протестні дії. Зокрема, 26 жовтня 1906 р. у стінах ХТІ було організовано масштабну демонстративну акцію [8, с. 28]. Під час захисту студентських проєктів турбін, що проходив під керівництвом В.І. Альбіцького, група з понад 150 студентів влаштувала публічну обструкцію, відкрито заявивши про своє неприйняття політичних поглядів викладача [13, с. 32]. Подія набула значного резонансу і стала предметом офіційного розслідування [2, с. 85]. Активні учасники бойкоту були затримані, а судові провадження щодо цього випадку тривало понад три роки [20]. Таким чином, події осені 1906 р., остаточно позначилися на подальшій долі В.І. Альбіцького як викладача. Хоча адміністрація ХТІ не задовольнила вимогу студентів про його відставку, подальші утиски, суспільний тиск та тривале неприйняття з боку студентства поставили під сумнів можливість його ефективної діяльності в межах ХТІ [3, с. 133; 13, с. 32]. Конфліктна ситуація, що виникла на перетині політичних і педагогічних реалій, зрештою стала вирішальним чинником завершення його академічної кар'єри в інституті.

Як засвідчують наведені факти, професор В.І. Альбіцький, навіть за умов публічного бойкоту з боку студентства та адміністративного тиску в стінах ХТІ, не відступив від власних світоглядних переконань. Він залишався послідовним прихильником православно-консервативної ідеології, що була сформована ще в ранньому віці під впливом родинного виховання, зокрема батька священнослужителя, котрий відіграв роль наставника в його

моральному та світоглядному становленні [1]. Саме ці політико-ідеологічні орієнтири, а також регулярні конфлікти з представниками ліберальної професури Харківського технологічного інституту, стали однією з формальних причин відставки Василя Івановича з професорської посади у 1913 р. [3, с. 133]. Відхід з академічного середовища фактично ознаменував завершення його активної громадської діяльності, яка до того часу була досить помітною в освітньо-науковому і суспільному житті Харкова. Після 1913 р. інформація про подальшу біографію професора Альбіцького є фрагментарною та обмеженою. Відомостей про його участь у громадських або наукових ініціативах практично не збереглося, що дає підстави стверджувати про припинення ним публічної діяльності в останні роки життя.

Висновки. Розглянута в статті історія конфлікту в Харківському технологічному інституті, відома в історіографії як «шиллерівська історія», відображає глибокі суперечності в суспільстві Російської імперії початку ХХ ст. Вона постає не лише як локальний епізод академічного протистояння, а як прояв ширших ідеологічних і соціальних трансформацій, які охопили імперське суспільство в умовах революційних зрушень. Визначено важливу роль у цій ситуації діяльності професора В.І. Альбіцького, котрий поєднував наукову, педагогічну та громадсько-політичну активність. Послідовна монархічна позиція ученого, захист православних ідеалів, підтримка консервативних організацій з одного боку, забезпечували йому авторитет у середовищі традиціоналістів, а з іншого – викликали опозицію у студентства і ліберальної професури. Саме нездатність до компромісу, відмова враховувати зміну політичного клімату в країні стали ключовими чинниками ескалації конфлікту та завершення викладацької кар'єри видатного професора-гідравліка. Проаналізовані події є свідченням того, що університети перетворилися на арену суспільно-політичної боротьби. У цьому контексті особистість В.І. Альбіцького виступає як символ конфлікту між традицією та

модерністю, між імперською освітньою моделлю і новими запитами демократичного студентства.

Перспективою подальших розвідок є реконструкція основних віх інтелектуальної біографії професора Альбіцького, дослідження питання про характер і динаміку взаємодії ученого з керівництвом, а також вплив цих відносин на академічне середовище інституту, розвиток вищої технічної освіти й інженерної науки в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Альбицкий В. И. Ближайшие перспективы для студентов технических заведений и студентов вообще. *Новое время*. 1905. 25 фев. С. 5.
2. Гончарова Н. О. Політизація національного руху студентської молоді. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2005. № 9. С. 81–86.
3. Гутник М. В. Професор Василь Іванович Альбіцький – провідний учений Харківського технологічного інституту у галузі гідравліки (19.03.1850 – після 1916). *Історія науки і біографістика*. 2018. № 2. С. 126–138.
4. Гутник М. В., Тверитникова О. Є. Перші директори-ректори НТУ «ХП». Нариси життєвого та творчого шляху : монографія. Харків : Факт, 2022. 140 с.
5. Журило А. Г., Журило Д. Ю. Нариси історії Харківського політехнічного інституту : конспект лекцій. Харків : ФОП Панов А.М., 2021. 216 с.
6. Журило Д. Ю. Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX – начале XX веков : монография. Харьков : Підруч. НТУ «ХП», 2016. 264 с.
7. Каплин А. Д. Особенности деятельности правых организаций Харькова и Харьковской губернии в общероссийском контексте в начале XX в. *Юг России и Украина в прошлом и настоящем: история, экономика, культура:*

сборник научных трудов V Международной научной конференции, г. Белгород, 23–24 янв. 2009 г. Белгород, 2009. С. 138–142.

8. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885–2010 / ред. В. І. Ніколаєнко ; уклад.: В. І. Ніколаєнко та ін. Харків : НТУ «ХПІ», 2010. 408 с.

9. Обершт О. М. Поміркований російський націоналізм на території українських земель (початок ХХ ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія.* 2016. № 15. С. 64–72.

10. Панасюк А. О. Життєвий шлях і психологічний портрет професора Василя Івановича Альбіцького (1850–1926(?)). *Наука та наукознавство.* 2024. № 3 (125). С. 130–152. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.03.130>

11. Панасюк А. О. Наукова та педагогічна спадщина В.І. Альбіцького в історіографії. *Історія науки і біографістика.* 2022. № 1. С. 219–235. <https://doi.org/10.31073/istnauka202201-12>

12. Панасюк А. О. Науково-практична діяльність професора В.І. Альбіцького та його внесок у розвиток науки та інженерної освіти. *Емінак.* 2024. № 2. С. 292–311. [https://doi.org/10.33782/eminak2024.2\(46\).718](https://doi.org/10.33782/eminak2024.2(46).718)

13. Харьковский политехнический институт, 1885–1985. История развития / ред. Н. Ф. Киркач. Харьков : Вища шк., 1985. 224 с.

14. *Южный край.* 1903. № 7955, 30 декабря. С. 4.

15. *Южный край.* 1904. № 7971, 15 января. С. 4.

16. *Южный край.* 1904. № 7973, 17 января. С. 4.

17. *Южный край.* 1906. № 8677, 20 января. С. 4.

18. *Южный край.* 1906. № 8894, 21 сентября. С. 3.

19. *Южный край.* 1907. № 9011, 11 февраля. С. 5.

20. *Южный край.* 1909. № 9684, 13 мая. С. 5.

21. *Южный край.* 1909. № 9794, 23 сентября. С. 2.

22. *Южный край.* 1910. № 9896, 23 января. С. 3.

23. *Южный край*. 1910. № 9913, 13 января. С. 5.
24. *Южный край*. 1910. № 9915, 16 февраля. С. 4.